

Piotr Łaski

Uniwersytet Szczeciński

Grupa Polska ILA

piotr.laski@wpiaus.pl

Piotr Obacz

Uniwersytet Jagielloński w Krakowie

Polskie Towarzystwo Nauk Politycznych (Oddział w Krakowie)

piotr.obacz@uj.edu.pl

Brygida Kuźniak, Milena Ingelevič-Citak
(red.), *Ius cogens – soft law. Dwa bieguny
prawa międzynarodowego publicznego*,
Kraków 2017, ss. 479

Wieloautorską monografię pod redakcją dr hab. Brygidy Kuźniak i dr Mileny Ingelevič-Citak z Zakładu Prawa Międzynarodowego Publicznego Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Jagiellońskiego można uznać za istotne wydarzenie. Naukowe walory omawianego wydawnictwa korespondują z rangą tej publikacji. Opracowanie dedykowane jest prof. nadzw. dr. hab. iur. h.c. Kazimierzowi Lankoszowi, stanowiąc uhonorowanie imponującego dorobku naukowego, organizacyjnego i dydaktycznego tego znakomitego krakowskiego prawnika internacjonalisty. Profesor Kazimierz Lankosz jest cenionym ekspertem, wytrwałym badaczem zagadnień międzynarodowoprawnych, inspirującym nauczycielem i kimś, o kim bez wahania można powiedzieć: *magnetic personality*. Autor wielu różnorodnych publikacji naukowych i ekspertyz; promotor kilkudziesięciu doktorów nauk prawnych, uhonorowany nagrodą *Pro Arte Docendi* Uniwersytetu Jagiellońskiego; naukowiec związany z Uniwersytetem Jagiellońskim i Uniwersytetem Ekonomicznym w Krakowie, profesor wizytujący na uniwersytetach w Niemczech, Holandii, Grecji, Stanach Zjednoczonych i Chinach; członek zwyczajny Institut de Droit International w Genewie, Towarzystwa Przyjaciół Sztuk Pięknych i Rotary Club w Krakowie; nagrodzony tytułem doktora *honoris causa* Uniwersytetu Johanna

Gutenberg w Moguncji oraz polskimi i niemieckimi odznaczeniami państwowymi. Jako chwalebne należy zatem ocenić to, iż omawiana publikacja, będąca jednocześnie księgą jubileuszową, prezentuje wysoki poziom merytoryczny.

Twórcy monografii podjęli się omówienia tematu aktualnego i mającego zasadnicze znaczenie zarówno dla prawa międzynarodowego publicznego jako specjalności naukowej, jak i dla samego prawa międzynarodowego publicznego. Warto zwrócić uwagę, iż dokonano tego w sposób inspirujący dla czytelnika, a to dzięki przemyślanemu rozkładowi treści i dynamicznemu ujęciu przedmiotowej problematyki, a także poprzez dotrzymanie należytej staranności warsztatowej oraz zgodności z kryteriami naukowości nauk społecznych i naczelnymi zasadami nauk prawnych. Co ważne, praca stanowi istotny krok w kierunku teoretycznej systematyzacji przedmiotowych zagadnień, co z kolei otwiera nowe pola badawcze i dostarcza użytecznych instrumentów dla kolejnych badań z zakresu prawa międzynarodowego publicznego.

Tytuł monografii wyraża zamiysł przedstawienia specyfiki, dynamiki i kierunków rozwoju współczesnego prawa narodów. Międzynarodowoprawne normy bezwzględnie obowiązujące i normy „miękkiego prawa” nadają współczesnemu *ius gentium* swoisty charakter – *par excellence* określają formalne punkty graniczne tego uniwersum, jakim jest współczesne prawo międzynarodowe publiczne, i jednocześnie angażują badaczy na całym świecie w gorące dyskusje. W książce określono i omówiono rozległe spektrum zagadnień związanych z tytułowym problemem. Jego doniosłość określają, analizowane przez autorów, dwa fakty empiryczne, dwa fenomeny międzynarodowoprawne: funkcjonowanie systemu prawa międzynarodowego publicznego i przynależnych do niego norm *ius cogens* z jednej strony, z drugiej zaś wpływ norm *soft law* na działania aktorów międzynarodowych i system prawa międzynarodowego publicznego. Tematycznym zwornikiem tych analiz są wzajemne relacje norm obu rodzajów oraz to, jak relacje te oddziałują na kształt prawa międzynarodowego publicznego. Natura współczesnego świata, charakter dzisiejszej polityki i relacji międzynarodowych oraz wynikające z nich wyzwania dla prawa międzynarodowego publicznego pozwalają orzec, iż normy peremptoryjne i normy „miękkiego prawa” współlistnieją obecnie na zasadzie swoistej komplementarności. To, co zachodzi na ich styku oraz to, jak oddziałują one na system prawa międzynarodowego publicznego, to zagadnienia fascynujące i zasługujące na pogłębione badania.

Strukturę opracowania podzielono na część ogólną („Rozważania ogólne”) i szczegółową („Refleksje szczegółowe”). Pierwsza zawiera wprowadzenie w problematykę książki i ma charakter wykładu teoretycznych podstaw badań nad „dwoma biegunami prawa międzynarodowego publicznego”. Druga natomiast zawiera egzemplifikację norm bezwzględnie obowiązujących w prawie międzynarodowym publicznym oraz przykłady norm „miękkiego prawa”, a także ukazuje wzajemne oddziaływanie *ius cogens* i *soft law* na przykładzie praktyki różnorodnych

podmiotów społeczności międzynarodowej *sensu largo*. Uzupełniająco dodano również niewielki dział *Silva rerum*. Dzięki takiemu podziałowi struktury i odpowiadającemu mu rozłożeniu treści narracja opisowo-teoretyczna równoważy się z analityczno-empiryczną, rozważaniom teoretycznym towarzyszą egzemplifikacje i studia przypadków. Wymiar teoretyczny i praktyczny współgrają ze sobą, co czyni to opracowanie atrakcyjnym naukowo i wartościowym poznawczo. Należy przy tym zgodzić się z redaktorami monografii, iż „przedstawiona tematyka należy do najciekawszych we współczesnym prawie międzynarodowym publicznym”, zaś „obszar nie w pełni opisanych i wyjaśnionych zagadnień jest tutaj relatywnie duży” (s. 7) – trzeba zatem w tym miejscu prześledzić podjęte przez autorów kwestie i zasygnalizowane problemy badawcze.

W pierwszej części książki autorzy dokonują wprowadzenia w podjętą w niej problematykę. Rozpoczynając od zagadnień metodologicznych dotyczących badań międzynarodowoprawnych, ukazują następnie charakter związku *ius cogens* i *soft law*, by w dalszej kolejności opisać funkcje i znaczenie norm obu rodzajów w prawie międzynarodowym publicznym oraz określić ich wpływ na nie. J. Menkes (s. 27–47) przekonuje, iż *ius cogens* i „miękkie prawo” wywierają istotny wpływ na stosunki społeczne i prawne oraz relacje międzynarodowe, a także „kształtują” rzeczywistość międzynarodową. W ocenie autora jako szczególnie ważne jawią się zwłaszcza podobieństwa między *ius cogens* i *soft law* „w zakresie ich zewnętrznej legitymizacji aksjologicznej” (s. 46–47). Obserwacje te zachęcają do pogłębionych badań empirycznych, ale i zwracają uwagę na metodologiczne wyzwania stojące przed badaczami prawa międzynarodowego publicznego. Z kolei M. Stępień (s. 49–55), wskazując na epistemologiczny charakter związku *ius cogens* i *soft law*, opisuje, jak może przebiegać poznanie tych dwóch ściśle powiązanych ze sobą „biegunów” prawa międzynarodowego. Autor ujmuje bowiem *soft law* jako akty komunikacji aktorów międzynarodowych, dzięki którym można zrozumieć *ius cogens* (s. 53), i konkluduje, że *ius cogens* i *soft law* „razem tworzą bardziej funkcjonalny układ niż każdy z nich z osobna” (s. 55). S.M. Grochalski (s. 59–69) omawia genezę, istotę i cechy norm peremptoryjnych. Autor wyraża przekonanie, iż znaczenie tych norm wyznacza przede wszystkim to, że chronią „wartości szczególne dla całej społeczności międzynarodowej” (s. 69). M. Matusiak-Frączak (s. 71–78) poszukuje odpowiedzi na pytanie o to, czy *ius cogens* jest potrzebne prawu międzynarodowemu, uwzględniając przy tym jego współczesne uwarunkowania. Autorka pokazuje w artykule nierzadko problematyczny status norm peremptoryjnych i niektóre praktyczne problemy wynikające z tego faktu. Kolejny autor, J. Barcik (s. 81–89), śledzi mechanizmy „twardnienia” prawa międzynarodowego (zob. zwłaszcza s. 86–88), ukazując wyzwania, jakie coraz częściej towarzyszą temu procesowi (s. 88–89), i jednocześnie podkreślając, iż „miękkie prawo” już dziś zaczyna mieć kluczowe znaczenie dla kształtu prawa międzynarodowego publicznego.

Na drugą część książki składają się wydzielone ze względu na przedmiot: artykuły poświęcone *ius cogens* (8), artykuły na temat *soft law* (10), teksty omawiające sposoby współistnienia norm peremptoryjnych i „miękkiego prawa” (9) oraz przejawy „twardnienia” prawa (3), jak również dwa artykuły wpisujące się w formułę *silva rerum*. Zainteresowania autorów są rozległe, analizie poddano liczne, różnorodne i aktualne przypadki, przy czym łącznie wszystkie omówienia komponują się w całościowe ujęcie problematyki relacji *ius cogens* i *soft law*. Ze względu na dużą liczbę artykułów, niech wolno będzie odnieść się jedynie do kilku, licząc przy tym na zrozumienie pozostałych autorów, jak i czytelników. N. Cwikinskaja (s. 103–110) rozważa problem, czy prawo narodów do samostanowienia należy postrzegać bezwzględnie jako normę *ius cogens* – autorka skłonna jest twierdzić, iż zasadne jest klasyfikowanie tego prawa jako zobowiązania *erga omnes*, niekoniernie wynikającego z nom peremptoryjnych (s. 110). B. Krzan (s. 131–138) porusza problem sądownictwa międzynarodowego z perspektywy wyzwań stojących przed państwami Afryki, uwzględniając „peremptoryjny charakter zbrodni międzynarodowych” (s. 131). Autor opowiada się za „postulatem wspierania przez społeczność międzynarodową państw regionalizacji międzynarodowego wymiaru sprawiedliwości, gdyż nie można jej traktować jako negacji uniwersalnego międzynarodowego prawa karnego” (s. 137). D. Kabat-Rudnicka analizuje funkcjonowanie norm „miękkiego prawa” w ramach polityk Unii Europejskiej (s. 175–182) i zwraca wyraźną uwagę na to, iż „wszędzie tam, gdzie pojawia się konieczność wspólnego uregulowania, lecz brakuje podstawy prawnej, możliwym rozwiązaniem jest sięganie po instrumenty prawa miękkiego, które nie mają charakteru wiążącego, lecz które mogą mieć skutki praktyczne” (s. 182). B. Kuźniak i P. Turek podejmują próbę definicyjnego dookreślenia *soft law* i odgraniczenia go od *quasi-soft law*, posługując się przy tym przykładem działalności Rady Konsultacyjnej Prokuratorów Europejskich (s. 229–238). Autorzy formułują zręby teorii *soft law*, wyszczególniając i omawiając na przykładach różne przejawy lub kategorie „miękkiego prawa”, m.in. *pre-soft law*, *post-soft law*, *para-soft law*. Mierząc się z problematyką hierarchii aktów prawa międzynarodowego publicznego, w odniesieniu do *soft law* dwoje badaczy przekonuje, iż „w odniesieniu do przynajmniej niektórych funkcjonujących w obrocie międzynarodowym aktów prawnie niewiązących możliwe jest dokonanie ich hierarchizacji” (s. 238). A. Przyborowska-Klimczak odnosi się do kwestii o zasadniczym znaczeniu, jaką jest „rola aktów konferencji międzynarodowych w procesie tworzenia prawa międzynarodowego” (s. 257–265). Autorka zwraca uwagę na to, że akty te służą nie tylko prezentowaniu stanowisk państw, lecz przede wszystkim „ustanawiają podstawy współpracy państw i określają jej ramy” (s. 264). Odnotowuje również wzrost roli konferencji międzynarodowych i znaczenia ich aktów w kontekście tworzenia, a jednocześnie „zmięczania” prawa międzynarodowego publicznego, m.in. z powodu „dążenia uczestników stosunków międzynarodowych do uproszczenia niektórych procedur decyzyjnych, odfor-

malizowania procesów regulowania współpracy międzynarodowej i uzyskania akceptacji proponowanych rozwiązań przez jak największą liczbę uczestników tych stosunków” (s. 264). E. Karska omawia i ocenia siłę oddziaływania norm „twardego” i „miękkiego” prawa na regulację kontrowersyjnego zjawiska, jakim jest prywatyzacja wojny (s. 327–340). Analizując szeroki kontekst tego zjawiska, zwraca uwagę, iż nastraja ono „wyjątkowo pesymistycznie do kwestii przyszłości regulacji prawnomiędzynarodowych dotyczących prywatyzacji wojny” (s. 340). Badaczka podkreśla przy tym, iż choć mechanizmy *soft law* nie rozwiązują wielu problemów związanych z prywatyzacją wojny, to obecnie trudno szukać efektywnych rozwiązań w przestrzeni norm *ius cogens*. Część merytoryczną książki zamykają artykuły M. Marcinko (z zakresu prawa humanitarnego, s. 427–435) oraz L. Łukaszuka (artykuł porównawczy na temat prawa morza i prawa kosmicznego, s. 413–425) – znakomitego prawnika, nauczyciela, byłego sędziego Trybunału Konstytucyjnego, zmarłego w październiku 2017 r.

Na kartach kolejnych artykułów autorzy zrekonstruowali siatkę kategoryjną i pojęciową. Omówili także metodologiczny aspekt badań nad relacjami *ius cogens* i *soft law*. Nawiasem mówiąc, to ostatnie można uznać za ważny impuls do jeszcze mocniejszego akcentowania kwestii metodologicznych w prawniczych tekstach naukowych z zakresu prawa międzynarodowego publicznego oraz rozwijania ich w refleksji prawników internacjonalistów. Zagadnienia metodologiczne są nie tylko ciekawe, ale po prostu bardzo ważne. Sprawą o zasadniczym znaczeniu jest bowiem wykazanie, jak się dochodzi do wiedzy: jakie są kryteria identyfikacji interesujących badacza przypadków, jakie są kryteria analizy, interpretacji i oceny określonych zjawisk, czy i przez jaką koncepcję teoretyczną są „filtrowane” spostrzeżenia badacza i jego ustalenia, jakie są podstawy uprawniające do pewnych predykcji itd. Co się jednak tyczy przedmiotu książki, autorzy podjęli się trudnego zadania, polegającego na przekroczeniu niejednoznaczności *soft law* i pewnej wiary w samodzielną efektywność *ius cogens*, aby określić kierunki wzajemnych oddziaływań norm obu rodzajów i ich wpływu na współczesny kształt prawa międzynarodowego publicznego. Mnogość i różnorodność przejawów relacji „miękkiego prawa” i norm peremptoryjnych nakazuje badaczom podejść do przedmiotu analizy ze starannie dobranymi metodami badawczymi i jednocześnie z pewną otwartością niezbędną do identyfikacji i analizy mało rozpoznanych zjawisk.

Warto odnotować, iż autorzy: poruszają takie kwestie, jak np. problem zobowiązań państw czy status różnorodnych norm międzynarodowopravných; analizują działania MTK, UE, EUG i innych organizacji międzynarodowych; badają różnorodne instrumenty i przejawy aktywności międzynarodowej – a to wszystko w kontekście współistnienia *ius cogens* i *soft law* na gruncie prawa międzynarodowego publicznego. Wykorzystana przez badaczy literatura jest obszerna i reprezentatywna (na końcu publikacji wyszczególniono blisko 800 najważniejszych pozycji wykorzystanych przez autorów).

Na potrzeby przygotowania monografii zgromadzono badaczy o często bardzo rozbieżnych poglądach naukowych. Mimo to finalny efekt prac cechuje spójność oraz komplementarność zaprezentowanych ujęć tytułowej problematyki. Opracowanie jest solidne pod względem teoretycznym, a wybrane przez badaczy przypadki zostały dobrze przeanalizowane. Autorzy ustrzegli się filozoficznej spekulacji oraz rekonstrukcji dawno już odtworzonych idei polityczno-prawnych. Publikacja stanowi reprezentatywne omówienie przedmiotowych zagadnień i jest zarazem profesjonalnym wykładem współczesnej polskiej myśli naukowej i badań z zakresu prawa międzynarodowego publicznego, będąc przy tym godną formą uhonorowania Profesora Kazimierza Łankosza (należy dodać, iż księga jubileuszowa jest opatrzona *Tabula Gratulatoria*, podpisaną przez 182 badaczy). Jest to opracowanie, które będzie użyteczne zarówno dla badaczy skupionych na rozważaniach teoretycznych, jak i tych zorientowanych empirycznie.